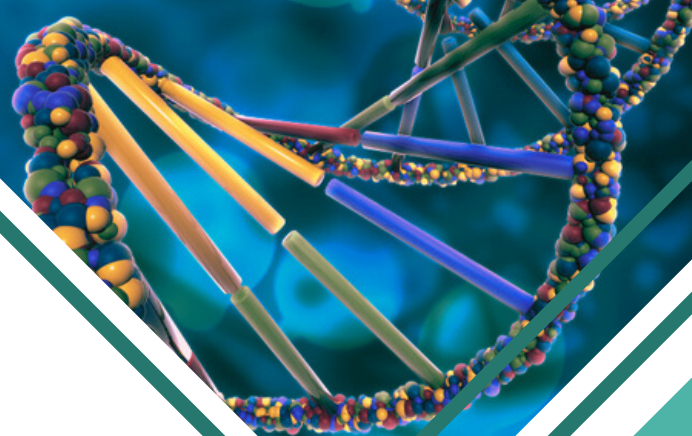

BIOLOGIYANING JAMIYATDAGI AHAMIYATI

20-21 sentabr 2024
Toshkent

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
GENETIKA VA O‘SIMLIKLAR EKSPERIMENTAL
BIOLOGIYASI INSTITUTI**

**BIOLOGIYANING JAMIYATDAGI
AHAMIYATI**

**RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
TO‘PLAMI**

2024 yil 20-21 sentabr

Toshkent-2024

JO‘RAYEV J.N., KURBANBAYEV I.DJ. GLYCINE MAX L. TURIGA MANSUB MAHALLIY SOYA NAV-NAMUNALARINING SHONALASH DAVRIDAGI ILDIZ TUGANAKLARI SONI TAHLILI.....	86
MAMAJANOV A.B., DARMANOV M.M., XUSENOV N.N., NARMATOV S.E. G‘O‘ZA GENOTIPLARINING TUZLI STRESS MUHITIDA POYA, ILDIZ VA UMUMIY UZUNLIK BO‘YICHA MORFOLOGIK TAHLILASH	88
MAMARASULOV O‘.Z., N.E.CHORSHANBIYEV INGICHKA TOLALI G‘O‘ZA TIZMALARINI TEZPISHARLIGI BO‘YICHA BAHOLASH.....	89
MAMEDOVA F.F., KURBONOV A.Y., HAMIRAYEV O‘.Q. KONKURS NAV SINASH KO‘CHATZORIDA O‘RGANILGAN QO‘NG‘IR TOLALI T-177 TIZMANING QIMMATLI XO‘JALIK BELGILARI.....	91
MATKARIMOV F.I. BABOEV, S.K. MIKROBIOLOGIK O‘G‘ITLARNING NO‘XAT O‘SIMLIGI DONI TARKIBIDAGI UMUMIY OQSIL MIQDORIGA TA‘SIRI.....	94
RAHIMOVA G.X., NABIEV S.M., ADXAMOVA Y.D RANGLI TOLALI NAV NAMUNALARINING F₁ DURAGAYLARIDA O‘SIMLIK MAHSULDORLIGI BELGISINING IRSIYLANISHI VA GETEROZIS SAMARASI.....	97
BAKHTIYOR A. RASULOV, MOHICHEHRA A. PATTAEVA, MAKHAMMADJON G. KOSIMOV NA⁺/CA⁺²-INDUCED STRESS MITIGATION BY BIO-ORGANIC TREATMENT IS A KEY FACTOR IN ORGANIC COTTON PRODUCTION IN SALT-AFFECTED SOILS	100
SAMATOV A.Q., AMANOV B. X. XASHAKI NO‘XAT (LATHYRUS SATIVUS L.) NING XALQ XO‘JALIGIDAGI AHAMIYATI	102
SODIQOVA M.B TURLI MINTAQALARGA MANSUB KUZGI BUG‘DOY NAV NAMUNALARIDAN SARIQ ZANG KASALLIGIGA CHIDAMLI HOSILDORLIGI YUQORI DONORLAR TANLASH	104
TO‘LQINOVA X.SH. SUV BILAN OPTIMAL TA‘MINLANGANLIK VA SUV TANQISLIGI SHAROITLARIDA O‘RTA TOLALI G‘O‘ZA GENOTIPLARIDA BITTA O‘SIMLIKDAGI HOSIL SHOXLAR SONI BELGISINING KO‘RSATKICHLARI.	108
TURSUNOV M., NARIMANOV A.A., SANAYEV N.N ERGASHEV M. G‘O‘ZANING TRIPS VA BOSHQA ZARARKUNANDA-HASHOROTLARI BILAN ZARARLANISHINI QIYOSIY BAHOLASH.	110
XAKIMOV A.E., NARIMANOV A.A., ELMURODOV A.B. MOSH EKININI AHAMIYATI VA YANGI NAV KO‘RSATGICHLARI.	113
XAMDULLAEV SH.A., NABIEV S.M., SHAVQIEV J.SH., AZIMOV A.A., RAXIMOVA G. TABIIY RANGLI VA OQ TOLALI G‘O‘ZA GENOTIPLARINING QURG‘OQCHILIKKA CHIDAMLILIK XUSUSIYATLARI	117
XALIKOV Q.Q., GAPPAROV B.M., KUSHANOV F.N. G‘O‘ZANING AYRIM RANGLI NAV VA TIZMALARIDA TOLA CHIQIMI KO‘RSATKICHLARI.....	119
XOLIKOVA M.A., BOLTAYEVA M.D. TAKRORIY EKIN SIFATIDA EKILGAN AYRIM SOYA NAVLARINING DUKKAKLASH KO‘RSATKICHLARI	121
XOLLIYEV O.E., QULMAMATOVA D.E. YASMIQ (LENS CULINARIS MEDIK) URUG‘LARI UNUVCHANLIGI VA UNISH KUCHI TAHLILI.....	124
YULDASHOV O‘. X., MATNIYAZOVA H.X., NABIEV S.M. SUV BILAN TURLICH TA‘MINLANGANLIK VA SHO‘RLANGAN SHAROITLARIDA RANGLI TOLALI G‘O‘ZA NAMUNALARI BARGLARIDAGI PROLIN AMINOKISLOTASI MIQDORI	126

Genofond-2×A-2953 kombinatsiyasida esa 33,1 % ni tashkil etdi. Belgining avlodga berilishi barcha kombinatsiyalarda oʻrtacha (mos ravishda $h^2 = 0,70$; $h^2 = 0,74$;) darajada namoyon boʻldi.

Shunday qilib ajratib olingan ushbu namunalar kelgusi genetik-seleksion dasturlarda sifatli rangli tolali navlar yaratishda va donor sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar .

1. Egamberdiyev A.E., Ibragimov Sh.I., Amanturdiyev A.B. Gʻoʻza seleksiyasi, urugʻchiligi va biologiyasi. - Tashkent: Fan, 2009. - B. 52-53
2. Nazarov R.S., Nurmatov Sh. va boshq. suv tanqisligida Toshkent viloyati sharoitida gʻoʻzadan moʻl hosil yetishtirish boʻyicha qoʻllanma. Toshkent, 2009. 54 bet.

**TAKRORIY EKin SIFATIDA EKILGAN AYRIM SOYA NAVLARINING
DUKKAKLASH KOʻRSATKICHLARI**

Xolikova M.A., Boltayeva M.D.

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti. Toshkent viloyati Chirchiq shahri A.Temur koʻchasi 104
uy . holiqova19811@mail.ru*

Mamlakatimizda kuzgi boshqoli don ekinlari yigʻishtirib olinganidan keyin, ularning oʻrniga takroriy ekinlar yetishtirish uchun ajoyib imkoniyatlar mavjud. Aytaylik, boshqoli don ekinlari 15–20 iyun muddat oraligʻida yigʻishtirib olinsa, undan keyin toʻrt oy, yaʼni 120–130 kun issiq haroratli kunlar davom etadi. Shu oylar mobaynida 1600–1800°C foydali harorat yigʻindisini zaminimiz qabul qiladi. Bu esa respublikamizda kuzgi boshqoli don ekinlaridan keyin takroriy ekinlar ekish orqali boʻsh qolgan yerlardan unumli foydalanib hosil olish imkoniyatini beradi [2.1.9.].

Oddiy soya turining ildizi yaxshi rivojlangan, oʻq ildiz, sershox, tuproqqa 2 m chuqurlikkacha kirib boradi, asosiy qismi haydalma qatlamda joylashadi (ildizida tuganak bakteriyalar rivojlanadi)[2.5.8.]

Soya oʻsimligining poyasi dagʻal, silindrsimon, tik oʻsadi, ammo yotib qoladigan navlari ham bor. Boʻyi 15 sm dan 2 m gacha, shoxlanadi, yon shoxlari 2-8 ta boʻladi. Bargi sertuk, bandli, bandining uzunligi 8-20 sm, barg shapalogʻining uzunligi 13-15 sm, guli mayda, oq yoki pushti, shingil gul toʻplamga yigʻilgan, barg qoʻltigʻida joylashadi.

Mevasi dukkak, sariq, qora, qoʻngʻir, sertuk. Har bir dukkagida 2-6 ta don bor, 1000 ta doni vazni 40-425 g.ni tashkil etadi. Tarkibida 24-45% oqsil, 13-37% yogʻ, 20-32% uglevodlar, 1-2 % litsitin, D, V, E va boshqa vitaminlar bor. Urugʻidan yogʻ, oqsil va litsitin olinadi. soya urugʻi bugʻdoy etishtirib olingandan keyin 15 va 10-iyul kunlari oraligʻida ekiladi. Oʻsuv davri 75-200 kun davom etadi. Soya issiqsevar va namsevar, yorugʻsevar oʻsimlik hisoblanadi. 21-

“Biologiyaning jamiyatdagi ahamiyati”

23°C da yaxshi rivojlanadi. Soya oʻzidan changlanadi. Gullash davri 15-55 kun davom etadi[2.10.4.].

Bu oʻsimlikning yana bir xususiyati shuki, dukkaklilar oilasiga mansub boʻlgani uchun oʻzidan keyin tuproqda 55–60 kg sof azot qoldirib ketadi. Bugun mamlakatimizda tuproq unumdorligini tiklash yoki uni bor holida saqlab qolishdolzarb masala boʻlib qolmoqda. Soya oʻsib-rivojlanayotgan davrda dalaga katta miqdorda mineral oʻgʻitlarni solishga hojat yoʻq, oʻsimlikning oʻzi havodan azotnioʻzlashtirib, foydalanish imkoniga ega.

Takroriy ekin sifatida ekilgan soya suv va shamol eroziyasining zararli taʼsirini kamaytiradi, tuproqni organik moddalar bilan boyitadi va uning ikkilamchi shoʻrlanishi kamayadi. U bugʻdoy hosilidan boʻshagan dalalarga ekilganda ekinzor mikroiklimi, dala fitosanitar holati, tuproqdagi mikrobiologik jarayonlar yaxshilanadi. Respublikamizda takroriy ekin sifatida ekiladigan navlardan oʻsuv davri 91–110 kun boʻlgan navlar ekilgani maʼqul[3.4.5.].

Yuqoridagi maʼlumotlarga asoslangan holda biz Samarqand viloyati xududida takroriy ekin sifatida xorijiy va mahalliy soya navlarini ekib, ularning bir qator morfologik va qimmatli-xoʻjalik belgilarini oʻrgandik.

Oʻsimliklarning turlari va navlari oʻzaro irsiy xususiyatlari, vegetatsiyasining davomiyligi, morfofiziologik xususiyatlari va chidamliligi boʻyicha farqlanadi[11.7.8.].

Tadqiqotlarimiz 2021 yillarda Samarqand viloyatida olib borildi. Bunda Respublikamizda keng maydonlarga ekilayotgan navlar tanlab olinib, Samarqand viloyatida bugʻdoy xosili yigʻib olingandan soʻng, erni ekishga tayyorlab, takroriy ekin sifatida ekildi. Tadqiqot obʼekti sifatida Samarqand viloyatida Rossiya seleksiyasining Sparta navi va Qozogʻiston seleksiyasining Nina navlari, mahalliy navlardan Oyjamol, Ustoz, Toʻmaris navlari ekib oʻrganildi. Tadqiqot manbai dukkaklash davrida maxalliy va xorijiy soya navlarida morfologik belgilardan dukkaklash belgisi oʻrganildi[4.9.6]. Samarqand viloyati tuproq-iqlim sharoitlarida turli xorijiy va mahalliy soya navlarining bioekologik va morfofiziologik xususiyatlaridan oʻsimlikning dukkaklash fazasi 2021 yilda oʻrganilganda quyidagicha koʻrsatkichlarga ega boʻlindi (jadval-1).

jadval-1.

№	Navlar	X	G	V
1	Nina	84,8±5	23,5	22,5
2	Sparta	118,3±7	20,6	17,5
3	Oyjamol	88,9±7	23,5	26,4
4	Ustoz	89,4±4	11,7	13,1
5	Tumaris	115,2±4	11,2	9,8

“Biologiyaning jamiyatdagi ahamiyati”

Dukkaklash belgisi buyicha 2021 yilda yuqori ko‘rsatkichga xorijiy navlarda Sparta (mos ravishda 118,3±7) mahalliy navlarda Tumaris navi (mos ravishda 115,2±4), eng past ko‘rsatkich esa xorijiy navlarda Nina navi (mos ravishda 84,8±5) kuzatildi.

Demak, soyani O‘zbekiston sharoitida etishtirish bilan tuproq boyitiladi, aholi sifatli oqsil va o‘simlik moyi bilan ta‘minlanadi, sanoat, charravachilik, tibbiyot, texnika uchun turli mahsulotlar tayyorlanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Ataboeva H.. Soya. Toshkent 2004 y.
2. Yormatova D.E. Soya.-T.: Mehnat, 1991.-96 bet
3. Kholikova M.A., Matniyazova K.Kh.and all. Morpho-economical Indicators of Some Local and Foreign Soybean Varieties Planted as Main Crops. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7192 7319-7321b.
4. Kholikova M.A., Matniyazova K.Kh “Fertility indicators of some local and foreign soy Varieties planted as main crops”. Academic Research in Educational Sciences ISSN 2181-1385 Volume 1, ISSUE 1 September
5. Matniyazova H. Kh, Nabiyev S. M, Abzalov M. F., Xholiqova M. A., Yuldashev O. “Some Physiological Indicators of Domestic and Foreign Soybean Varieties under Different Water Regimes”. International Journal of Science and Research (IJSR). ResearchGate Impact Factor SJIF Volume 8 Issue 9, September 2019. 389-392 bet.
6. Matniyazova H. X, Xholiqova M. A., Mavlonova G. D., Nabiev S. M., Abzalov M. F. “Turli suv rejimi sharoitida soya navlarining ayrim fiziologik ko‘rsatkichlari” G‘o‘za va boshqa ekinlar genofondi bioxilma-xilliklarini o‘rganish, rivojlantirish, saqlash va samarali foydalanish istiqbollari» mavzusidagi xalqaro ilmiy anjuman materiallari. Toshkent. 2020 yil 20-21 oktyabr. 127-129 bet.
7. Norqulov U., Sottorov O., Axmurzayev Sh. ”Sug‘orish tartiblarining soya navlari dukkaklar soniga ta’siri”. Agro ilm- O‘zbekiston Qishloq va suv xo‘jaligi. 2019 yil Maxsus Son. 25 bet
8. Sattarov M., Saitkanova R., Otamirzaev N. va b. “Samarqand viloyatida soya etishtirish agrotexnologiyasi”. // Tavsiyanoma. Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot instituti. Toshkent – 2017
9. Sattarov M., Ahtamov M., Hayitov M., va b. “Navoiy viloyatida soya etishtirish agrotexnologiyasi”. // Tavsiyanoma. Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot instituti. Toshkent – 2017
10. Xalilov N., Artiqov Z. va b. “Soyaning yangi navlarini parvarishlash bo‘yicha tavsiyalar” Toshkent.
11. Xholiqova M. A., Matniyazova H. H., Azimov A. A.. ”Takroriy ekin sifatida ekilgan soyaning ayrim mahalliy va xorijiy navlarining morfoxo‘jalik ko‘rsatkichlari”. O‘zbekiston agrar fani xabarnomasi. №3 (81) 2020 yil. 110-113bet.